

УДК 94(477.82)"14/16":394](045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2021.24.06>

ВОЛИНСЬКЕ ПОВСЯКДЕННЯ ЛИТОВСЬКОЇ ДОБИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Тарасюк Марина,

магістерка історії,

аспірантка кафедри історії
факультету соціології і права

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Історія повсякденності є нині популярним напрямом наукових розвідок в українській історіографії. З'ясовано, що предметом історії повсякдення є все, що оточує людину щодня: гігієна, одяг, житло, харчування, дозвілля, виробнича практика та будь-які взаємодії з іншими членами суспільства. Студії охоплюють два рівні дослідження: матеріальне життя та нематеріальне (соціальне). Основне завдання напрямку – це розгляд пересічних людей, які могли не впливати на глобальну історію, але, без сумніву, відчували на собі її тиск. Зокрема, напрям використовується під час вивчення середньовічного суспільства. У зв'язку з цим у статті зроблено спробу з'ясувати ступінь дослідження (у цьому разі волинського) повсякдення литовської доби та окреслити основні компоненти буденності, які висвітлені в новітній історіографії. Таке узагальнення дасть змогу визначити сфери щоденного, які вдається реконструювати, та такі, що залишаються науковою перспективою.

З'ясовано, що з моменту становлення людинознавчої історії сучасна українська історіографія збагатилася дослідженнями таких компонентів повсякденного життя, як гардероб, житло, виробнича практика волинян (матеріальний вимір) та з історії взаємостосунків у громадському та приватному життєвих контактів між мирянами та церквою (нематеріальний вимір або, інакше кажучи, соціальний). Встановлено, що історія волинського повсякдення литовської доби та окремі його складники аналізуються, зокрема, в розвідках краєзнавчих археологів та соціальних істориків. Через незначну представленість у науковій літературі потребують більшої уваги вчених дозвілля волинян, їхня система харчування, житлові умови. Після аналізу усіх компонентів буденності надалі вдасться сформувати цілісне уявлення науковців про цей відрізок часу, а це, зі свого боку, сприятиме розумінню середньовічного світу ізсередини.

Ключові слова: волинське повсякдення, історія повсякденності, литовська доба, українська історіографія, нова соціальна історія, Волинь, Україна.

Tarasiuk Maryna. Volhynian everyday life of the Lithuanian era in modern Ukrainian historiography

The history of everyday life is now a popular area of scientific research in modern Ukrainian historiography. It has been found that the subject of everyday history is everything that surrounds a person on a daily basis: hygiene, clothing, housing, food, leisure, industrial practice, and any interaction with other members of society. The studies cover two levels of research: material life and intangible (social). The main task of the direction is to consider ordinary people who may not have influenced global history, but, no doubt, felt its pressure. In particular, the direction is used in the study of medieval society. In this regard, the article attempts to clarify the degree of research, in this case, the Volhynian everyday life of the Lithuanian era, and to outline the main components of everyday life, which are reflected in the latest historiography. Such a generalization will allow us to identify areas of everyday life that can be reconstructed and those that remain a scientific perspective.

It has been found that since the formation of anthropological history, modern Ukrainian historiography was enriched by studies of such components of everyday life as: wardrobe, housing, industrial practice of Volhynia (material dimension), and the history of public and private relations, contacts between laity and church (intangible dimension or, in other words, social). It has been established that the history of Volhynian everyday life of the Lithuanian era and its individual components are analyzed, in particular, in the investigations of local archaeologists and social historians. Due to the small representation in the scientific literature, it requires more attention by scientists: the leisure of the people of Volhynia, their food system, living conditions. After analyzing all the components of everyday life, in the future it will be possible to form a holistic view about this period of time, and this, in turn, will contribute to the understanding of the medieval world from the inside.

Key words: Volhynian everyday life, history of everyday life, Lithuanian era, Ukrainian historiography, new social history, Volhynia, Ukraine.

Вивчення повсякденних практик різних прошарків суспільства в конкретний період (доби середньовіччя в тому числі) стало популярним та потрібним напрямом досліджень у сучасній українській

історіографії. Завдяки актуалізації тверджень «історія стосується людини» [1, р. 104] та «історія повсякдення – це людинознавча історія» [2, с. 18] на перший план вийшла антропологічно налаштована нова соціальна історія [3, с. 66], яка розглядає пересічну людину як частину суспільства з усіма проявами її діяльності. Історія повсякденності стала невід’ємним різновидом такої історії.

До основних характеристик наряду належать нелінійність історії, міждисциплінарність, ідеал цілісності [3, с. 282–283], багатоплановість [4, с. 22], перехід від макроаналізу до мікроаналізу, що дає змогу через повсякдення соціуму передати уявлення про навколишній світ загалом. Історія повсякденності охоплює два рівні дослідження: матеріальне життя пересічних людей та нематеріальне (соціальне) [5, с. 10]. Загалом це розгляд «маленьких життєвих світів», які могли не впливати на глобальну історію, але, без сумніву, відчували на собі її тиск [6, с. 9].

На думку краєзнавця Михайла Криворотченка, до складників побуту належать одяг, житло, харчування, гігієна, відпочинок, виробнича практика та стосунки між різними членами суспільства [7, с. 99], тобто все, що оточує людину щодня [5, с. 10]. Чималу роль в українській історіографії стала відігравати також історія ментальності, крізь призму якої дослідники реконструюють уявлення людей минулого про світ, вважаючи, що саме через свідомі та несвідомі орієнтири формується поведінка досліджуваного [8, с. 9]. Тому завдяки комплексному розгляду світоглядного і матеріального виміру буття вдається зрозуміти мотиви до дій, причинність поведінки, обставини, в котрих здійснюється діяльність певного представника епохи, а то й цілого колективу. Як зауважує Ірина Ворончук, це намагання історика зрозуміти досліджуване «із середини» [6, с. 10].

На думку Петра Троневи́ча, Волинь у XIV–XVI ст. була центром суспільного життя українських земель [9, с. 6], принаймні, у складі Великого князівства Литовського. У 1429 р. у місті Луцьк організовано з’їзд монархів, що підкреслив швидше геополітичне значення регіону [10, с. 43], аніж політичну вагомість заходу згідно з його наслідками [10, с. 45]. З XV ст. тут самочинно та завдяки політиці князів виникають нові міста різного статусу [11, с. 167], інтенсифікується торгівля [11, с. 198], зберігається статус «культурної автономії» [6, с. 14]. Для повного розуміння причин цих явищ та перебігу історичних подій обов’язковим є вивчення не лише економічної чи політичної історії, що добре представлені в працях сучасників, а й, як здавалося раніше, «мовчазних і незначущих свідків» цих епізодів, дії котрих масово відбиті в повсякденному [12, с. 46]. Вивчення останнього допоможе досліднику оминати поверхневі судження про історичні явища та події, а завдяки використанню реальних прикладів висновки будуть чіткими та краще описуватимуть тогочасну реальність [13, р. 367].

Завдяки проголошенню незалежності України та гуманізації науки відбулося становлення людиноцентричної історії. Нині уже накопичився пласт інформації про минуле пересічних людей, зокрема і про мешканців Волині, який треба згрупувати та проаналізувати, щоб надалі визначити ті сфери повсякденного життя, які вдається реконструювати, та такі, що все ще потребують детального розгляду істориків.

За нашими спостереженнями, оглядів історичних праць з історії повсякденного життя на Волині у визначену добу не було опубліковано. Припускаємо, що це пов’язано із зосередженістю науковців на практичних розвідках із цієї тематики та накопиченням матеріалу, котрий лише нині є можливість проаналізувати.

Мета статті – з’ясувати ступінь дослідження волинського повсякдення за литовської доби та визначити основні компоненти буденності, які описані в сучасній українській історіографії.

У працях із краєзнавчої археології простежується чи не найбільше зацікавлення Волинським краєм. Як зазначають Михайло Кучинко та Олексій Златогорський, якраз за допомогою цієї науки потрібно шукати початки менталітету та традицій народу [14, с. 3]. Завдяки археологічним знахідкам часом вдається розширити уявлення науковців про матеріальний вимір буденності литовської доби та віднайти ті елементи, які не вшанувалися згадкою в писемних джерелах. Щільність забудови міста, його топографія, розташування ринків, вигляд і облаштування житлового приміщення, двору, господарча зайнятість населення – найбільш представлені складники матеріальної сфери повсякдення в дослідженнях археологів. Зокрема, вигляд міст і сіл, житло-господарські та громадські споруди, різноманіття реманенту розглянуто в роботах Михайла Кучинка, Олексія Златогорського [14; 15]; в напрацюваннях Святослава Терського всесторонньо висвітлено історію міста Луцька – його топографію, духовну та матеріальну культуру [16]; аналіз поховань, огляд господарчих, ремісничих, житлових приміщень тощо здійснено Василем Чекурковим [17]; стаття Сергія Панишка [18] та роботи Аліни Пословської [19] присвячені побуту волинян та їхній харчовій культурі. Деякі знахідки кухонного приладдя описані в статті археологів Олексія Златогорського та Тараса Верби [20]. Певні аспекти містяться в працях Віктора Баюка, Михайла Вашети, Юрія Долженка, Богдана Прищепи й так далі. Багато уваги дослідженню культурних шарів XVI–XVIII ст. на вказаній території приділяє наукова археологічна установа «Старожитності

Волині». Вважаємо, що на Волині нині сформувався осередок археологів, які зацікавлені в ретельному вивченні матеріальних залишків литовсько-руської доби. Систематичне проведення краєзнавчих археологічних експедицій на Волині задля вивчення минувшини розпочалося задовго до проголошення незалежності України, чим, ймовірно, і зумовлена наявність нині таких студій та великої кількості напрацювань із визначеної проблематики.

Зауважимо, що прямої мети різнобічно реконструювати повсякденне життя волинян у своїх працях археологи зазвичай не ставили, проте аналіз вищезазначених відомостей дає змогу визначити заселеність території, з'ясувати рівень зайнятості в ремеслах та промислах, локальні традиції будівництва, можливість мешканців міст та способи вираження цього, поширені виробничі техніки та застосований реманент. Одним словом, житло, одяг, виробнича практика та демографія. Локалізація залишків сакральних споруд допомагає сформулювати припущення про релігійну належність населення або його етнічне різноманіття. Культурний шар XV–XVI ст. у сільських місцевостях малодосліджений та потребує більшої уваги, а розкопки міських територій є більш повними [14, с. 198].

Зацікавленість історією повсякденності добре прослідковується в підручниках для вищих навчальних закладів. Навчальні матеріали є не лише результатом історіографічних розвідок, а й містять відомості про сам цей процес пошуків [3, с. 62], тому доречно включити їх у розгляд нашого питання. Так, у підручнику «Пам'ятки археології Луцького району Волині» розглянуто матеріальну та духовну культуру середньовічного суспільства [14]. Такі ж розділи є в посібнику «Історія культури Волині давнього та середньовічного часу» [21]. Отже, щоб сформувати в читачів цілісну картину про минуле за визначений відрізок часу, до розгляду обов'язково також включаються окремі компоненти повсякденності. Це, зокрема, підтверджує наше твердження, що історія повсякдення нині є популярним та невід'ємним напрямом української історіографії.

Не менш значущі для дослідження повсякденності писемні джерела. Саме вони є ключем до розуміння тогочасної епохи, механізмом, що дає змогу історичу помітити те, що потрапило «в об'єктив», а іноді й те, що залишилося поза ним, можливістю науковця проникнути в мовленнєвий світ досліджуваного та досягнути логіку його мислення [22, с. 7]. З огляду на це, актуальними залишаються пошук та публікація джерельної бази. Так, у 2013 р. опубліковано актову книгу «Луцька замкова книга 1560–1561 рр.», судові та нотаріальні справи котрої містять інформацію як про матеріальний вимір буденності, так і про соціальні взаємодії різних прошарків волинян (переважно про конфліктні ситуації). А у 2014 р. світ побачив збірник документів «Українське повсякдення ранньомодерної доби» про Волинь XVI ст. [23], де двадцять записів охоплюють період з 1560 до 1569 рр., тобто до підписання Люблінської унії. Документи містять відомості про медицину того часу, погляди на чаклунство та інші аспекти буденності. І, хоча значна кількість джерел залишається неопублікованою, історики дедалі частіше повертаються до першоджерел та черпають із них деталі, які раніше здавалися невагомими.

Вибір нових предметів дослідження та перегляд джерел посприяли написанню робіт про вбрання волинських еліт, міщан, селян Галини Стельмашук [24], про шляхетський одяг – Юлії Чубик [25], а з середини XVI ст. і далі – у статті Ірини Ворончук про селян [26] та Владислава Безпалька про селян та міщан [27]. Насамперед це допомогло спростувати деякі стереотипи щодо убогості селян, а також визначити способи самовираження тогочасної людини. Вивчення гардеробу потребує, на нашу думку, більшої зацікавленості науковців, оскільки через нього викриваються мода того періоду, популярність тих чи інших товарів із чужини, локальні ткацькі традиції й уявлення волинян про формування гардеробу та призначення окремих його елементів. Так, Олена Русина, користуючись реєстром майна Костянтина Острозького, реконструювала повсякдення князівського роду [28] через такі його компоненти гардеробу, як одяг, прикраси та навіть деякі елементи хатнього начиння, що демонструвало заможність і статус родини та розширило наші знання про дозвілля – проведення маскарадів.

Між іншим, матеріальний вимір повсякдення значно рідше представлений через огляд житла і двору литовського періоду та його наповнення за використанням писемних джерел. Деякі спроби в цьому напрямі здійснено Мариною Тарасюк [29], адже помешкання, як і гардероб, є відбитком добробуту та статусу представника епохи, воно унаочнює співвідношення між працею та відпочинком у житті людини цього періоду і так далі.

На прикладі діяльності ремісників Оксана Штанько формує бачення про зайнятість населення, його участь у торговельних операціях, що є однією з умов розростання економічного потенціалу м. Луцька, про професійний рівень членів цеху та їхню внутрішню організацію [30]. Зазначимо, що авторка не обмежується аналізом виробничої практики і досліджує також взаємодію луцького соціуму та владних структур у різних ситуаціях [31]. Зупинімося на соціальних взаємостосунках нижче.

Завдяки перегляду наявних писемних джерел та формуванню нових питань до них вдається реконструювати практику соціальних взаємовідносин між різними прошарками суспільства. Зазвичай це стосується конфліктів, що представлені в судових актах. Наприклад, Наталія Старченко вдало інтерпретує місцеву суперечку у м. Володимирі та застерігає науковців від поверхневого бачення подій, які можуть мати прихований підтекст [32]. Науковиця Алла Бортнікова досліджує правові норми та реальні стосунки між інститутами влади та населенням Волині, що, звісно, на папері і на практиці були нерідко відмінними та мали локальну своєрідність [33]. Андрій Заяць розмірковує над роллю волинської шляхти, старостів та війтів у міському соціумі в контексті їхніх стосунків із містянами, аналізує конфліктні ситуації та доходить висновку про реальне правове становище «більшості» в середньовічній та ранньомодерній часи [34], висловлюючи якоюсь мірою власну прихильність до волинських міщан. Людина – істота соціальна, тому вивчення повсякденності без урахування громадського життя може тягти за собою спотворення реального вигляду політичних змін у цьому краї, а у гіршому випадку – віддалити історика від розуміння цих явищ. Тому подібні дослідження відіграють вагомую роль у визначенні «нормальності» повсякдення литовської доби.

Історія родини є нині одним із популярних напрямів для розвідок приватного життя. Цій проблематиці надає особливу увагу Ірина Ворончук, реконструюючи типологію та структури шляхетських, селянських (включно з характеристикою господарства) та міщанських родин [6; 35]. Монографія авторки є ґрунтовною та охоплює, окрім того, вплив природних катаклізмів та воєнних конфліктів на волинські родини, хоч хронологічно праця стосується значною мірою уже другої половини XVI – середини XVII ст. Історикиня Н. Білоус розкриває в дослідженні проблему насилля над жінкою тощо [36].

Кілька слів додамо про дозвілля волинського населення. Дослідження цієї сфери можливе лише за умови прискіпливого пошуку незначних деталей в офіційній документації. Так, значенням музичної культури у світському повсякденні разом із Владиславом Безпалько зацікавився Іван Кузьмінський. Автори здійснили аналіз носіїв «музичних прізвиськ», перелічили тогочасних музикантів згідно з поборами з них, описали інструменти та зауважили навіть про танці [37]. В окремій статті Івана Кузьмінського було також здійснено спробу реконструкції музики на з'їзді монархів 1429 р. із залученням іноземних матеріалів [38]. Вважаємо за потрібне вивчити те, де та як проводили свій вільний час воляни, оскільки ця тематика майже не трапляється в наукових роботах або згадується побіжно.

Певна своєрідність притаманна вивченню повсякдення монастирів через їх відмінність від норм світського життя. Наведемо один із прикладів таких досліджень. В опублікованих монографіях Сергія Горіна [39] за допомогою введення нових джерел у науковий обіг не лише визначено приблизну чисельність монастирів, їхню господарчу специфіку, існування шпиталів, але й здійснено спробу з'ясувати популярність тих чи інших святих поміж людей, значення пожертв мирян, ролі опікування і так далі. Такі дослідження демонструють не лише внутрішню структуру і спосіб життя тогочасного духовного осередку, але й розкривають нам релігійний світогляд вірян, що так міцно пов'язаний із середньовічною ментальністю загалом.

Висновки. Предметом історії повсякденності є все, що оточує людину щодня. Студії охоплюють два рівні дослідження: матеріальне життя та нематеріальне (соціальне). Основне завдання напряму – це розгляд життя пересічних людей, які могли не впливати на глобальну історію, але, без сумніву, відчували на собі її тиск. Як зазначалося, вивчення волинського повсякдення литовської доби є обов'язковим для розуміння політичних та економічних процесів у цьому регіоні та уникнення спрощеного погляду на історичну реальність. Зокрема, цим зумовлена поява праць провідних істориків із цього напряму. Встановлено, що історія волинського повсякдення литовської доби та окремі його складники аналізуються, зокрема, в розвідках краєзнавчих археологів та соціальних істориків. З моменту становлення людинознавчої історії сучасна українська історіографія збагатилася дослідженнями таких компонентів повсякденного життя, як гардероб, житло, виробнича практика воляни (матеріальний вимір), історією взаємостосунків у громадському та приватному житті, контактів між мирянами та церквою (нематеріальний вимір). Через незначну представленість в історіографії потребують більшої уваги істориків дозвілля воляни, їхня система харчування, житлові умови. Проаналізувавши усі компоненти буденності, надалі вдасться сформулювати цілісне уявлення науковців про цей відрізок часу, а це своєю чергою сприятиме розумінню середньовічного світу ізсередини.

Література:

1. Brewer J. Microhistory and the histories of everyday life. *Cultural and Social History*. Munich, 2010. Vol. 7. Pp. 87–109. DOI 10.2752/147800410X477359
2. Удод О. Історія повсякденності: питання методології та історіографії. *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)*. 2010. Т. 2. С. 17–39

3. Колесник І. Українська історіографія : концептуальна історія. Київ, 2013. 566 с.
4. Удод О. Історія повсякденності: питання історіографії. *«Історія повсякденності: теорія та практика»* : матеріали Всеукр. наук. конф. Переяслав-Хмельницький. 2010. С. 19–23
5. Ворончук І. Актові книги городських і земських судів як джерело до історії українського повсякдення ранньомодерної доби. *Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. І: Волинь XVI ст.* / Упоряд.: Безпалько В., Висотін М., Ворончук І., Кучерук М., Чубик Ю. Київ, 2014. С. 6–74
6. Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. Київ, 2012. 712 с.
7. Криворотченко М. Місто і краєзнавство. *Краєзнавство*. 1928. № 4. С. 1–4.
8. Дінцельбахер П. Вступ. Історія європейської ментальності / Перекл. з нім. В. Кам'янець. Львів, 2004. С. 9–14.
9. Троневиц П. Волинь в сутінках української історії XIV–XVI ст. Луцьк, 2003. 112 с.
10. Ніколаєва Н. Проведення європейського з'їзду монархів у Луцьку в січні 1429 року. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Історія*. 2012. № 109. С. 42–45.
11. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ, 2006. Вид. 3. 584 с.
12. Коляструк О. Поняття повсякденності в сучасній науковій гуманітаристиці. *Україна XX століття: культура, ідеологія, політика*. 2009. Вип. 15, Ч. 1. С. 46–56
13. Steege P., Stuart A., Healy M., Swett E. The history of everyday life: A second Chapter. *The Journal of Modern History*, 2008. Vol. 80. PP. 358–378. DOI 10.1086/588855
14. Кучинко М., Златогорський О. Пам'ятки археології Луцького району Волинської області. Луцьк, 2010. 280 с.
15. Кучинко М. Місто Володимир у русько-литовському періоді. *Володимир середньовічний. Історико-археологічні нариси*. Луцьк, 2006. С. 91–138; Кучинко М. Археологія Волині. Луцьк, 2005. 202 с.; Златогорський О., Лукомський Ю., Собуцький М. Дослідження підвалів житлових будівель-кам'яниць втраченої історичної забудови м. Луцька XVI–XVII ст. *Археологічні дослідження в Україні*. 2012 : щорічник. Луцьк. 2013. С. 137–140; Кучинко М., Златогорський О. Поселенський комплекс Луцька та його околиць XIV–XVII століть. *Старий Луцьк: Науково-інформаційний збірник*. 2010. Вип. VI. С. 223–232.
16. Терський С. Лучеськ X–XV ст. Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006. 252 с.
17. Чекурков В. Міста на території Луцького повіту Волинського воєводства другої половини XIV – першої половини XVII ст. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Київ, 2018. 379 с. URL: <https://cutt.ly/mx9CZQC>; Чекурков В. Археологічні дослідження поховальних пам'яток литовсько-польської доби м. Острога за матеріалами розкопок 2008 р. *Острозький краєзнавчий збірник*. 2015. № 8. С. 130–135; Чекурков В. Садиба коваля доби князів Острозьких на Новому місті в Острозі за результатами досліджень 2005 р. *Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи, краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*. 2011. № 3. С. 114–121
18. Панишко С. Про зміни технології приготування їжі на Волині у XIV столітті. *Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2009. № 22. С. 134–139.
19. Пословська А. Культура та побут пізньосередньовічної Волині (за даними археологічних джерел). *Гілея: науковий вісник*. 2018. № 133. С. 10–13; Пословська А. Економічний, суспільно-політичний та культурний розвиток Волині в X–XVI ст. (за матеріалами археологічних джерел). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Луцьк, 2018. 270 с. URL: <https://cutt.ly/fx3Liko>
20. Златогорський О., Верба Т. Дослідження у селі Рованці на Волині. *Археологічні дослідження в Україні 2014*. Київ, 2015. С. 28–29.
21. Кучинко М., Кучинко З., Златогорський О. Історія культури Волині давнього та середньовічного часу: навчальний посібник. Луцьк, 2013. 225 с.
22. Луцька замкова книга 1560–1561 рр. / Підгот. В. Мойсієнко, В. Поліщук. Луцьк, 2013. 733 с.
23. Українське повсякдення ранньомодерної доби: збірник документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. / Упоряд.: Безпалько В., Висотін М., Ворончук І., Кучерук М., Чубик Ю. Київ, 2014. 776 с.
24. Стельмашук Г. Вбрання на Волині у XIV–XVIII століттях і побутування окремих його компонентів у селян до середини XX ст. *Народознавчі зошити*. 2017. Вип. 4 (136). С. 896–913; Стельмашук Г. Давнє вбрання на Волині. Етнографічно-мистецтвознавче дослідження. Луцьк, 2006. 280 с.
25. Чубик Ю. Чоловічий шляхетський одяг як невід'ємний елемент матеріального життя волинської шляхти XVI – XVII століть. *Україна у світовій історії*. 2014. № 4 (53). С. 83–97
26. Ворончук І. Спільні риси і шляхи розвитку одягу українських і польських селян у XVI – XVII столітті (методологічні та методичні засади і підходи). *Acta Polono-Ruthenica*, 1996. Т. 1. С. 401–407.
27. Безпалько В. Матеріали виготовлення верхнього одягу українських селян другої половини XVI ст. (за актовими джерелами Волині). *Ukraina Lithuanica*. 2017. Т. 4. С. 232–247; Безпалько В., Кузьмінський І. Музичне повсякдення Волині (середина XVI – початок XVII століть). *Текст і образ: актуальні проблеми історії мистецтва*. 2019. № 1 (7). С. 5–32 й інші.
28. Русина О. Повсякдення Острозьких у світлі реєстру князівського майна. *Український історичний журнал*. 2019. Вип. 3. С. 172–183
29. Тарасюк М. Житло волинян кінця XIV – середини XVI ст. *Етнічна історія народів Європи*. Київ, 2020. Вип. 60. С. 7–12; Тарасюк М. Повсякденне життя на Волині кінця XIV – середини XVI століття: їжа, одяг та розваги. *Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Серія: Історія*, 2020. № 1 (144). С. 55–67; Тарасюк М. Виробнича діяльність волинян литовської доби: умови і повсякденна практика. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2020. Вип. 2(54). С. 296–300.

30. Штанько О. Мещане луцьке цеху кравецького и кушнерского: ремісники Луцька в середині XVI століття. *Літопис Волині*. 2013. Чис. 12. С. 25–30; *Ї ж*. Торговельне місто Луцьк у XVI – першій половині XVII ст. *Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2013. Вип. 9–10. С. 16–22.
31. Штанько О. Луцьк: місто і соціум у другій половині XVI ст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2013. № 21. С. 9–15; Штанько О. «Місце публічне, де спокій та порядність захованими є»: ратуша в рецепції луцьких і володимирських міщан XVI – першої половини XVII ст. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Місто Володимир-Волинський та Побужжя у світовій та українській історії*. 2015. Вип. 54. С. 107–110.
32. Старченко Н. Конфлікт у Володимирі 1566 р.: варіант мікроісторичного прочитання. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2003. № 3. С. 65–98; Старченко Н. Публічність як домінанта культурної традиції: Волинь другої пол. XVI ст. *Mediaevalia Ucrainica*, 1998 р. Т. 5. С. 68–81.
33. Бортнікова А. Міста Волині та уряди старост у контексті суспільно-політичної взаємодії (XV – 60-ті рр. XVI ст.). *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2017. Вип. 11. С. 117–123; Бортнікова А. Правові відносини населення міста Володимира з інститутами влади до 1569 р. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 16. С. 115–119.
34. Заяць А. Міста Волині у XVI – першій половині XVII ст.: джерела поповнення міського населення. *Український історичний журнал*. 2016. № 1. С. 50–59; Заяць А. Роль власників і старост у міському житті Волині XVI – першої половини XVII ст. *Історико-географічні дослідження в Україні*. 2019. Вип. 14. С. 26–45.
35. Ворончук І. Dominująca władza mężczyzn nad kobietą ukraińskiej rodzinie XVI–XVII w. *Mężczyzna w rodzinie I społeczeństwie – ewolucja ról w kulturze polskiej i europejskiej*. Т. 1. *Od średowiecza do początku XX wieku*. 2010. S. 77–87; Ворончук І. Приватне життя князів Острозьких: стан, проблеми і перспективи. *Острозька давнина. Науковий збірник*. 2013. Вип. 2. С. 56–62.
36. Білоус Н. Насильство над жінками: сюжети з міщанського і селянського повсякдення Волині XVI – початку XVIII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2015. Вип. 11–12. С. 135–146; Білоус Н. «Вірність» і «зрада» у світо-сприйнятті міщанства Київщини та Волині в XVI – першій половині XVII ст. *Соціум. Альманах соціальної історії*. 2006. Вип. 6. С. 141–160.
37. Безпалько В., Кузьмінський І. Музичне повсякдення Волині (середина XVI – початок XVII століть). *Текст і образ: Актуальні проблеми історії мистецтва*. 2019. № 1(7). С. 5–32.
38. Кузьмінський І. Музика та музиканти на з'їзді монархів у Луцьку у 1429 році (реконструкція). *Українська музика*. 2018. Чис. 3 (29). С. 5–13.
39. Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV - перша половина XVII століть). Львів, 2007. 336 с.; Горін С. Монастирі Луцько-Острозької єпархії кінця XV – середини XVII ст. : функціонування і місце у волинському соціумі. Київ, 2012. 560 с.